

commerciële uitgeverij als Balans nog wel een technische reden aanvoeren om daarvan af te zien? Alleen kleurendruk zou afzonderlijke katernen, ver van de tekst, rechtvaardigen. Voor de student-onvriendelijke prijs van f65,- had kleurendruk van de acht opgenomen schilderijen trouwens best gemogen.

De bundel lijdt nog onder een veel ernstiger gebrek, waarvan ik aanneem dat onwil bij de uitgever de schuldige is. Bij de heruitgave van de artikelen zijn de voetnoten weggelaten. Alleen de nieuwe inleiding van Anton Schuurman is aan het eind van het boek van voetnoten voorzien. De overige bijdragen moeten het met een gezamenlijke, zeker niet volledige literatuurlijst doen. De redacteuren rechtvaardigen die maatregel met het argument dat 'deze bundel zich niet tot de specialist maar tot een breder publiek richt en de onderzoeker altijd naar het origineel behoort terug te gaan'. Ik laat graag de beslissing aan dat bredere publiek, wars als het soms heet van alles wat naar tabel en curve riekt. Maar ik ben het pertinent oneens met dergelijke concessies om de verkoopbaarheid te stimuleren. De verplichte terugkeer naar het origineel is niet meer dan *eenpis-aller*. Verschillende bijdragen zijn in de tussentijd aangepast, en mevrouw Fock wijst er zelf op dat haar noten de tekst nuanceren. Juist bij het nog tastende onderzoek naar materiële cultuur, waarbij de methodische afwegingen en de keuze en waardering van de bronnen een cruciale rol spelen, vind ik die ommissie uiterst kwalijk, ook voor een breder publiek — alsof zo'n breder publiek niet tot zelfstandig oordelen in staat is. Ze zet de verfoeilijke trend voort die dezelfde uitgever met de synthese van De Vries en Van der Woude, *Nederland 1500-1815*, in 1995 heeft ingezet en die toen terecht tot protest heeft geleid. Niet alleen komt hier de verifieerbaarheid van onderzoek in het geding. Ook komen zo al te gemakkelijk onderzoeksresultaten van derden op naam van andere auteurs te staan (zonder dat dezen per se te kwader trouw hoeven te zijn). Het valt niet moeilijk te raden dat de gevestigden hier meestal de winnende partij zullen vormen. Willen we die institutionalisering van het Matteüs-principe? Ik niet. Zolang het wetenschapsbedrijf in Nederland niet collectivistisch is georganiseerd (en daar lijkt het steeds minder op), behoort iedereen gecrediteerd te worden voor zijn arbeid en zijn producten.

In dat verband moet mij nog iets van het hart. Het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap waakt over de handhaving van de normen voor het historisch ambacht en heeft daar ook herhaaldelijk richtlijnen voor vastgesteld. Waarom doet juist dit genootschap een boek dat de elementaire regels van bronvermelding met de voeten treedt, op grond van een overeenkomst met de 'belangrijkste uitgever op het terrein van de Nederlandse geschiedenis' (aldus een recente folder) aan haar nieuwe leden cadeau? Ik had hier wat meer respect verwacht voor uitgeverijen die commercieel meer concessies doen maar het vak per saldo beter verdedigen. Ook daarvan zijn er nog verschillende, grote zo goed als kleine. Het zijn misschien niet de 'belangrijkste' maar wellicht worden het langzamerhand de 'beste'. Vele docenten en onderzoekers voeren een dagelijks gevecht om respect voor de normen van het ambacht en de kwaliteit van de publicaties. Ik wil er wat om verwedden dat een komende generatie het KNHG die mallotige marktgerichtheid niet in dank zal afnemen als — om Marc Bloch te citeren — de geschiedenis als ambacht erdoor om zeep wordt gebracht.

Willem Frijhoff

A. Schuurman, P. Spierenburg, ed., *Private domain, public inquiry. Families and life-styles in the Netherlands and Europe, 1550 to the present* (Publicaties van de Faculteit der historische en kunstwetenschappen. Maatschappijgeschiedenis XI; Hilversum: Verloren, 1996, 270 blz., ISBN 90 6550 427 3).

De twaalf artikelen die samen deze bundel vormen, zijn gekozen uit de papers die in 1994 werden gepresenteerd tijdens de conferentie waarmee het onderzoeksprogramma 'Groeps-culturen en levensstijl' officieel van start ging. Hoofddoel van dit programma van het N. W. Posthumus-instituut, de onderzoeksschool voor sociaal-economische geschiedenis, is cultuur-geschiedenis te integreren in sociaal-economische geschiedenis. Daarbij gaat de aandacht in het bijzonder uit naar processen van groepsvorming op lange termijn, veranderingen in collectief gedrag en groeps culturen en naar de onderlinge verbanden tussen groeps culturen. Het onderzoeksprogramma wordt dus geacht het samenbindend element te vormen van *Private domain, public inquiry*. *Het is evenwel algemeen bekend dat veel onderzoeksscholen en -programma's inherent tamelijk heterogeen van karakter zijn en in de praktijk vaak minder onderlinge samenhang vertonen dan op papier. Voor de onderzoekers privé vormt dat overigens zelden een echt probleem.*

Wat is nu het centrale of samenbindende thema van deze bundel? Anton Schuurman en Pieter Spierenburg, programmaleiders van 'Groeps culturen en levensstijl', schrijven in een korte introductie getiteld 'Between public and private', dat de spanning tussen publieke en privé-domeinen, toegespitst op de verhoudingen tussen familieleden en de materiële cultuur van het huishouden, in elk artikel een leidend thema vormt.

De bijdragen, deels bewerkingen van eerdere publicaties, zijn echter diverser van aard dan deze karakterisering suggereert. Illustratief hiervoor is de opsplitsing van de bundel in drie delen. Het eerste deel 'Family' behandelt onderwerpen als het afnemen van de rol van de (verre) familie bij bestraffing en verzoening in geval van geweldsmisdrijven na 1500, huwelijkscontrole door wereldlijke en kerkelijke overheden en de positie van buurt en verwanten hierbij, de veranderende houding tussen ouders en kinderen en de thematiek van privé-openbaar bij families uit de elite. In deel twee staan consumptie en materiële cultuur centraal. Kleding (van de Oranjes en Brederode tot punk en Vivienne Westwood), de linnenkast (in inventarissen uit Maassluis en Oirschot) en meubels voor eet- en slaapkamers (uit vroeg-twintigste-eeuwse advertenties en catalogi uit Amsterdam en Den Haag). Het derde en laatste deel bevat vier buitenlandse bijdragen, over Duitsland, Engeland en Frankrijk, waarvan met name het laatste artikel zeer leeswaardig is. Eigenlijk zou 'The house between private and public. A socio-historic overview' een plaats voor in het boek moeten hebben. Want hierin behandelt de Franse onderzoekster Martine Segalen op voorbeeldige wijze in vogelvlucht de thematiek van huis en bewoners tussen publiek en privé.

Niettegenstaande de beginfase van het onderzoeksproject, concluderen Schuurman en Spierenburg al in de eerste alinea van de introductie dat er niet kan worden gesproken van een eenvoudige en rechtlijnige ontwikkeling van familie en gezin van publieke naar privé-instituten. Inderdaad slagen de diverse auteurs erin dit traditionele beeld te nuanceren.

Bovendien bevat de bundel een aantal geslaagde pogingen om micro- en macroniveau met elkaar te verbinden. Het laatste is van belang omdat de projectleiders (overigens als enigen) Charles Tilly's definitie van sociale geschiedenis als 'the study of connections between large structural changes and alterations in the character of routine social life' aanhalen. Daarbij bestaat 'routine social life' in *Private domain, public inquiry* vooral uit de relaties binnen en de consumptie van het huishouden, terwijl de 'large structural changes' zich voordoen in de interactie tussen publiek en privé. Schuurman en Spierenburg bekennen eerlijk dat het echter nog niet gelukt is 'to reveal the mechanisms' achter deze relaties en interacties. Dat blijft volgens hen een hoofdtaak voor de onderzoeksgroep. Het zou mij eerlijk gezegd ook verbaasd hebben als zij nu reeds een verklaring voor een en ander hadden gepresenteerd.

Sommige auteurs getroosten zich daarbij echter meer moeite dan anderen. Zo maakt de sociologe De Leeuw veel werk van de vervanging van het ideaal van de homo publicus door

dat van de homo psychologicus, terwijl Duijvendak bij zijn analyse van modernisering als verklaring vooral kijkt naar de invloed van de toegenomen mobiliteit en van een meer egalitaire politieke cultuur.

Verschillende auteurs merken op dat publiek en privé lastige begrippen zijn, ook al spreken zij liever over 'rich in connotations' of ambivalent. Precies daar ligt een van mijn belangrijkste problemen met deze overigens rijke, gevarieerde en in een prettig leesbaar Engels vertaalde bundel. Zo kan bij publiek bijvoorbeeld worden gedacht aan overheden, media (die beïnvloeden immers ook het privéleven), kerkelijke autoriteiten en de buurt. Privé staat voor persoonlijk, binnenshuis, binnen het gezin en binnen de familie. Heeft men het over privacy, intimiteit of over (authentieke) individualiteit? En hoe gaat men om met de traditionele associatie en soms gelijkstelling van het publieke domein met mannelijk en van het privé-domein met vrouwelijk? Een ander, ook in deze bundel gesignaleerd punt is dat de domeinen en hun definities in sterke mate zijn bepaald door onder andere tijd, plaats, sociale context en gender. Daarbij komen nog enkele (onvermijdelijke) vertaalproblemen. Ik heb voor deze recensie het Engelse 'family' vertaald met gezin en 'household' met huishouden. 'Family' kan echter ook familie betekenen en 'household' gezin. En om nog een voorbeeld te geven: terecht merkt Martine Segalen op dat de Franse taal geen equivalent van het woord 'home' kent. Dat is overigens pas in het laatste hoofdstuk van het boek.

Het zou echter niet fair zijn om de kritiek al te zwaar aan te zetten. Deze waardevolle bundel is immers een verslag van het begin van een 'public inquiry'. Desalniettemin zou het juist in deze fase van het onderzoeksproject geen kwaad kunnen om nog wat langer stil te staan bij deze en andere onderzoeksproblemen. Dat kan de coherentie en overtuigingskracht van volgende bundels, waarin verslag wordt gedaan van de vorderingen bij de uitwerking en uitvoering van dit interessante en ambitieuze project, alleen maar ten goede komen.

J. J. de Jong

T. M. Hofman, *Eenich achterdenken*. Spanning tussen kerk en staat in het gewest Holland *tussen 1570 en 1620* (Dissertatie Theologische universiteit van de christelijke gereformeerde kerken in Nederland te Apeldoorn 1997; Heerenveen: J. J. Groen en zoon, 1997; xx + 466 blz., f49,95, ISBN 90 5030 808 2).

De kracht van een titel ligt doorgaans in de nieuwsgierigheid die hij opwekt. Tegelijk schuilt daarin ook een levensgroot gevaar. Nieuwsgierigheid slaat immers al snel om in ergernis, als iemand al lezende tot de ontdekking komt dat de titel misleidend is en niet meer dan een gave schil om een vrucht van inferieure kwaliteit. Een gewone lezer kan zo'n boek halfgelezen terzijde leggen, doch de recensent is genoodzaakt zo'n weinig appetijtelijke vrucht tot het laatste partje uit te kauwen. Een zuur eindoordeel ligt dan voor de hand.

De auteur van *Eenich achterdenken* heeft het zichzelf met zijn onderwerpkeuze ook niet gemakkelijk gemaakt. Iemand die de relatie tussen kerk en overheid in het gewest Holland tussen 1570 en 1620 tot onderwerp van zijn proefschrift kiest, betreedt immers allerminst terra incognita. Hij kan terugvallen op een schat aan literatuur waarin het onderwerp in de loop der tijd vanuit talrijke gezichtspunten is benaderd. Het vinden van een originele invalshoek is daarom verre van eenvoudig. Toch heeft Hofman zich aan dit thema gewaagd, waarbij hij de particuliere synodes van Noord- en Zuid-Holland als uitgangspunt heeft genomen. Indien hij zijn onderzoek scherp had afgebakend en zich had geconcentreerd op de positie en de rol van deze synodes in de territoriumstrijd tussen kerk en staat, had zijn studie van grote waarde kunnen zijn.